

Foto: Arno ten Hoeve

Winterroesten van ransuilen in Friesland

Harry Wijnandts, Natuurmuseum Fryslân, e-mail: hwijnandts@natuurmuseumfryslan.nl

Ransuilen slapen 's winters overdag vaak in groepen. Het aantal uilen op een dergelijk winterroest kan variëren van enkele exemplaren tot vele tientallen en heel vaak gebruiken ransuilen jaren achtereen dezelfde bomen of groepjes bomen als roestplaats. Het Natuurmuseum Fryslân heeft het initiatief genomen om gedurende een aantal jaren de verspreiding van deze winterroesten in Friesland, het aantal roestende uilen en de samenstelling van hun voedsel vast te stellen. De resultaten van drie winters (2007-2008, 2008-2009 en 2009-2010) zijn nu bekend en worden hier gepresenteerd

De hele provincie, inclusief de Waddeneilanden, telt zo'n 3.347 km² (land). Om van zo'n groot gebied een zo compleet mogelijk beeld te krijgen, is medewerking van veel mensen nodig. Via de natuurrubriek van Omrop Fryslân (Johan de Jong), de vogelrubriek in de Leeuwarder Courant (Jan de Jong), de website van het natuurmuseum en regionale bladen werden af en toe oproepen gedaan om roestplaatsen door te geven, zo mogelijk met het aantal roestende uilen. Daarnaast werd medewerking verleend door (jeugd)vogelwachten en de Werkgroep Kerkuilen Friesland. Uiteraard werd dankbaar gebruik gemaakt van de mogelijkheid om per e-mail snel informatie uit te wisselen. Omdat het project ook een educatieve doelstelling kende, werden er tellingen, excursies ('uilensafari's') en lezingen georganiseerd voor een groter publiek. Verder werden er verschillende uilenmiddagen (inc. braakbalpluizen) gehouden voor de jeugd. Aan al deze activiteiten namen zeker enige honderden mensen deel. Een nevenvoordeel hierbij is dat het bestand van potentiële waarnemers er door wordt vergroot.

Uilen tellen

Het tellen van uilen vond zowel overdag plaats als aan het begin van de avond bij het verlaten van de roestbomen. Kleine, overzichtelijke roestplaatsen kunnen overdag geteld worden. Door roestbomen voorzichtig te benaderen en niet te nadrukkelijk de uilen aan te kijken, kan dit tellen overdag meestal plaatsvinden zonder de uilen te verstoren. Dit geldt ook voor het verzamelen van de braakballen, waarbij het heel belangrijk is niet te veel naar boven, naar de roestende uilen, te kijken. Tijdens het uitvliegen, ongeveer vanaf 15 minuten na zonsondergang, zijn ransuilen goed te tellen. Door het uitzoeken van een strategische telpositie en/of met meerdere waarnemers te werken, is in het algemeen een goed beeld te krijgen van de aantallen. Uiteraard moeten door het maken van onderlinge afspraken in het geval van meerdere tellers, dubbeltellingen worden voorkomen. Een tweede of zelfs derde telling kort na de eerste kan noodzakelijk zijn in het geval van onoverzichtelijkheid of slechte waarnemingsomstandigheden. Van zoveel mogelijk roestplaatsen werd geprobeerd een monster braakballen te verzamelen. Er werd hierbij gestreefd naar circa 75 braakballen (heel en

Foto: Arno ten Hoeve

gebroken) per locatie. Dit resulteert in ongeveer 100 prooiresen die te determineren zijn (muizen en vogeltjes). Hoewel ook de jeugd bij het braakbalpluizen betrokken was, werd uiteindelijk al het materiaal gecontroleerd door Wiesje Spijckstra en (in beperktere mate) door de auteur. Vogelresten werden door Jørn Zeiler gedetermineerd aan de hand van een uitgebreide referentiecollectie.

De aantallen uilen op een winterroest vertonen in het algemeen het volgende beeld. In de maanden september-november is er sprake van 'voor-verzamelpplaatsen'. Deze bevinden zich in de nabijheid van de toekomstige winterroest en worden bezet door een beperkt aantal uilen, meestal niet meer dan 6-8 vogels. Vaak zijn dit ouders met hun jongen van het afgelopen broedseizoen. In tegenstelling tot de 'echte' winterroesten zijn deze 'voor-verzamelpplaatsen' vaak loofbomen die in die tijd nog (net) in het blad zitten. Dichter naar de winter toe vindt er een soort 'indikking' plaats: de 'voor-verzamelpplaatsen' worden verlaten en de uilen vestigen zich overdag op de min of meer definitieve winterroest. De aantallen lopen daar dan meestal sprongsgewijs op. In de periode december-januari zijn de aantallen roestende uilen op een winterroest meestal vrij stabiel om naar het voorjaar toe weer

af te nemen. De uilen verlaten dan de winterroest om zich in hun broedterritorium te vestigen. Deze broedlocaties zijn meestal op korte afstand (een aantal kilometers) van de winterroest gelegen.

De echte winterroesten zijn meestal groenblijvende bomen zoals thuja's, hulst, spar, taxus of met klimop bedekte loofbomen. In Friesland zijn de meeste roesten aan de rand van dorpen, buitenwijken van steden en in (recreatie)parken e.d. gelegen. Heel vaak dicht bij huizen. In 90% is er een huis (of recreatiehuis, boerderij, schuur o.i.d.) op minder dan 50 m van de winterroest gelegen! Slechts in 10% is er sprake van een wat meer afgelegen roestplaats (bos, golfterrein, boomgaard, park of begraafplaats), waarbij menselijke bebouwing (wat verder weg ligt.

Op het patroon van spronggewijze toename van de aantallen uilen, een stabiele periode en een afname in het voorjaar, zijn veel variaties mogelijk. Door voedseltekorten en verstoringen (vuurwerk omstreeks Nieuwjaar!) kunnen roesten plotseling geheel of gedeeltelijk verlaten worden. In sneeuwrijke jaren is er soms wat trek naar de steden, waar meer vogeltjes te vangen zijn. In 'invasie-jaren' kan er in december of januari een vrij plotselinge toename plaatsvinden van uilen uit Noord- en Oost-Europa. Toch is het zo dat, ondanks deze verstoringen van het algemene beeld, december en januari de meest stabiele periode is van de aantallen op de winterroesten. Om te weten hoeveel uilen er in een bepaald gebied voorkomen, is een telling in een korte periode omstreeks Nieuwjaar het meest voor de hand liggend. Onder veel mitsen en maren zijn deze aantallen (gedeeld door twee) een indicatie voor het maximaal te verwachten aantal broedparen in dat gebied voor het volgende seizoen.

Jaar	Aantal roesten	Aantal uilen	Gemidd.aantal	Max. aantal
2007-2008	139	1490	10,7	78
2008-2009	147	1677	11,4	64
2009-2010	116	888	7,6	32
Gemiddeld	134	1352	10	

Tabel 1: Aantallen winterroesten en uilen.

Hoewel dus tellingen in een zo'n kort mogelijke periode omstreeks Nieuwjaar het meest wenselijk is, is dit om allerlei redenen niet altijd mogelijk. Voor een dergelijk groot gebied ben je afhankelijk van waarnemingen, tips en suggesties van veel mensen. In sommige gevallen zijn het ook 'nagekomen' meldingen die niet meer te verifiëren zijn. Daarnaast zijn er factoren die tot onderschatting en overschatting kunnen leiden. In een zeer klein aantal gevallen (minder dan 4 per jaar) is er niet meer bekend dan dat op een bepaalde locatie midden in de winter roestende ransuilen aanwezig waren van een onbekend aantal. In die beperkte gevallen werd voor de totaalschatting van het aantal overwinterende uilen in de provincie de gemiddelde groepsmaat van dat jaar aangehouden.

Aantallen uilen

De tellingen van de afgelopen drie winters in Friesland vinden in zekere zin hun oorsprong in het ransuilenonderzoek dat ik eind jaren zeventig uitvoerde in Groningen en Noordoost Drenthe. In de winter 1978-1979 hebben we toen een inventarisatie uitgevoerd in dat gebied (behoudens Westervolde in het oosten van Groningen). Deze tellingen leidden tot een totaal van 750 roestende uilen in een gebied van ruwweg 2300 km², omgerekend 0,33 uil per km². Wanneer we deze verspreiding zouden doortrekken naar Friesland dan zouden we, bij een gelijke dichtheid, in totaal ruim 1100 overwinterende ransuilen kunnen verwachten. De werkelijk getelde aantallen voor de drie winters staan weergegeven in tabel 1.

De eerste twee winters werden beduidend hogere aantallen uilen geteld dan in de derde winter. Deze beide eerste winters zijn onderling vergelijkbaar

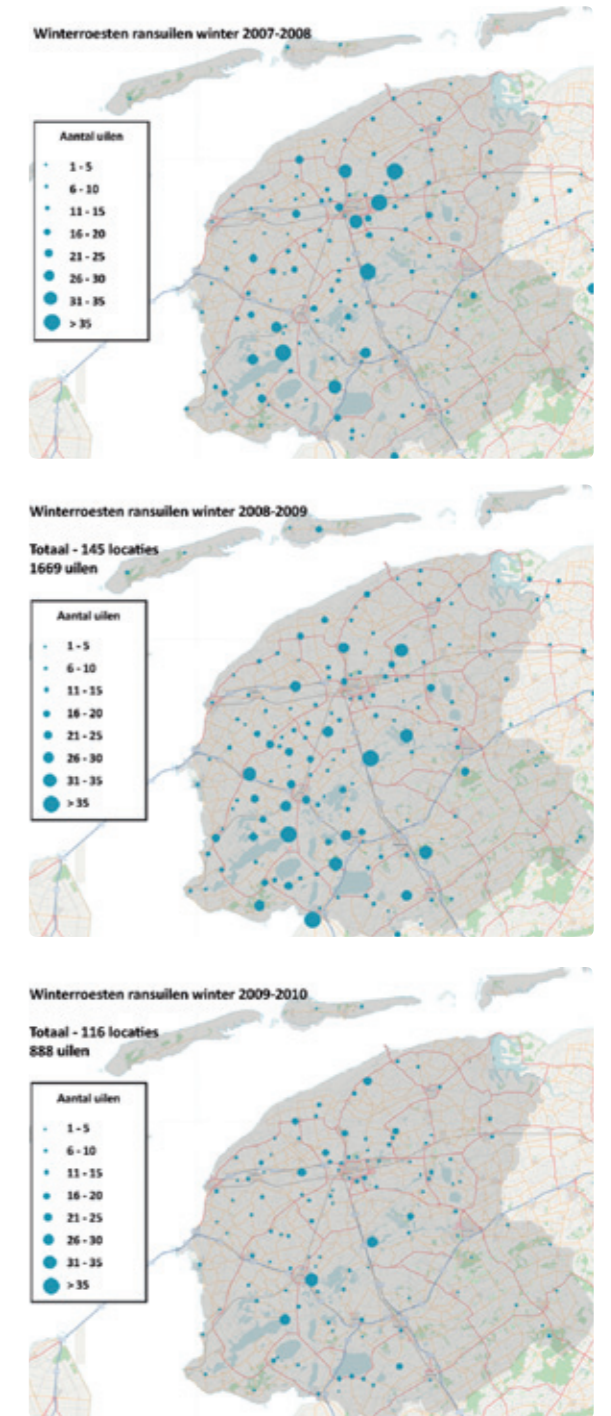
voor zowel het aantal roesten als voor de gemiddelde grootte van de roest. In de derde winter waren deze aantallen aanzienlijk lager. Dit geldt voor het aantal roesten (daling met 21%), maar vooral voor het aantal uilen per roest (daling van het gemiddelde met 35%). Het lage aantal uilen in de winter 2009-2010 zal ongetwijfeld te maken hebben met het slechte veldmuizenjaar 2009, wat zich vertaalt in minder en kleinere broedsels, grotere sterfte en uiteindelijk een kleinere aanwas van jonge ransuilen.

Opvallend is dat de verwachting op grond van het Groninger onderzoek van 30(!) jaar geleden (1100) redelijk overeenkomt met het Friese gemiddelde van de drie winters (1352). Dit is zeker opmerkelijk te noemen omdat het algemene beeld is dat de ransuil de afgelopen jaren fors achteruit gegaan is althans wat betreft het aantal broedvogels. SOVON broedvogelmonitor geeft voor de ransuil een daling van zeker 60% over de afgelopen 20 jaar. Al eerder is gezegd dat het aantal overwinterende uilen een indicatie kan zijn voor het aantal broedparen in een bepaald gebied. Het zal dan ook duidelijk zijn dat de winterroest gegevens niet direct in overeenstemming zijn met de SOVON steekproeven.

Verschil tussen het oosten en westen in Friesland

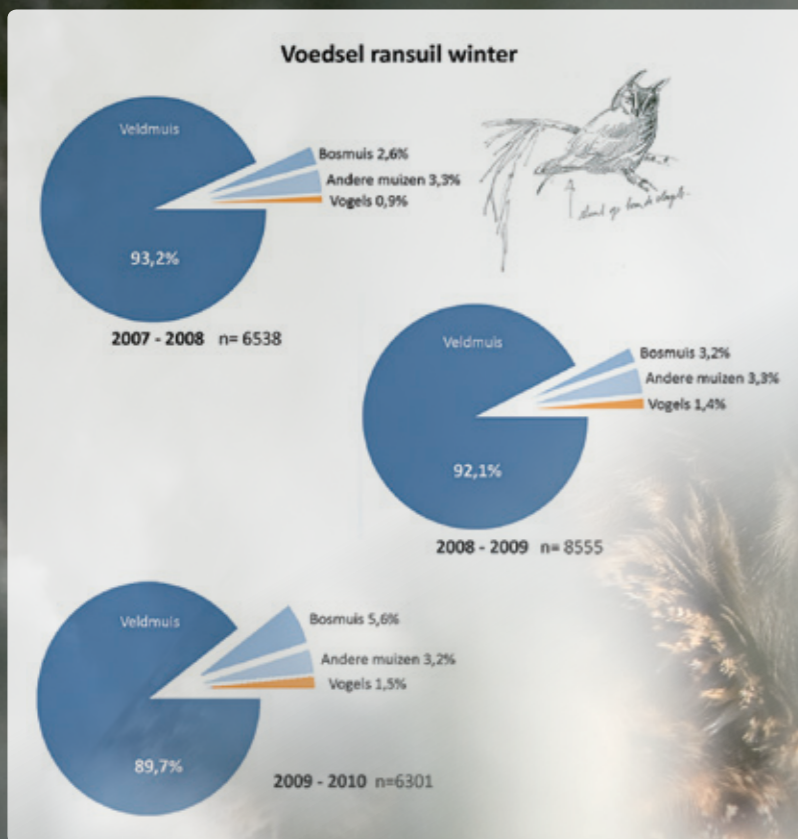
Kijken we naar de verspreiding van de ransuilenroestplaatsen in de provincie Friesland dan zien we opmerkelijke verschillen tussen het (zuid)oosten en het westelijke gedeelte. De lijn Dokkum-Lemmer verdeelt de provincie ongeveer in twee gelijke delen. Ten westen van die lijn zitten ongeveer 80% van de overwinterende uilen en ten oosten daarvan slechts 20% (figuur 1). Nog uitgesprokener wordt dit verschil als we het gebied ten oosten en ten westen van de lijn Lemmer-Drachten met elkaar zouden vergelijken. Blijkbaar zitten er in het bosrijke zuidoosten veel minder roestplaatsen dan in het opener westen van Friesland. En dit geldt voor alle drie winters. Het lage aantal roestplaatsen in het oosten van Friesland is vergelijkbaar met het lage aantal in het bijna aansluitende deel van Drenthe zoals bleek uit het onderzoek van Van Manen (2006). De teruggang van het aantal winterroesten liep daar parallel met de toename van de havik. De havik is een predator van jonge uilen ('takkelin-

gen'), maar ook adulte uilen kunnen door de havik overdag uit de roestboom worden geslagen. De verspreiding van de havik laat precies het omgekeerde beeld zien als van de ransuil: zowel zomers als 's winters is deze veel talrijker in het bosrijke oosten van Friesland (en in Drenthe) vergeleken bij het open landschap van het westen (Atlas van de Nederlandse broedvogels (2002), SOVON, PTT tellingen 2002-2006).

Figuur 1: Roestplaatsen ransuilen in de drie winters.

Figuur 2: Voedselsamenstelling ransuil in de drie winters.

Foto: Arno ten Hoeve

Prooisamenstelling

Analyse van braakbalmonsters van deze drie winters leverde gegevens op van circa 21.000 prooiresten (figuur 2). Zoals bijna overal in Nederland (en West-Europa) domineert de veldmuis met bijna 92% in het prooispectrum. Het percentage veldmuis is in de laatste winter wel lager (89,7%) dan in de beide voorafgaande winters (resp. 93,2% en 92,1%), maar blijft toch substantieel hoog. Het dominante karakter van de veldmuis in het voedsel van de ransuil blijkt ook uit het aantal roesten waar uitsluitend veldmuis als prooi werd aangetroffen. In de winter van 2007-2008 was dit in 15% van locaties het geval, in 2008-2009 in 22% en in 2009-2010 in 11%. In alle gevallen betrof het locaties die ten westen van de lijn Dokkum-Lemmer waren gelegen.

Na de veldmuis is de bosmuis de meest frequent voorkomende prooi, met respectievelijk 2,6%, 3,2% en 5,6% in de drie winters. Ook de dwergmuis wordt nog af en toe aangetroffen met percentage van respectievelijk 1,5%, 0,9% en 2,2%. Alle andere muizensoorten laten nog lagere percentages

zien. Op een drietal locaties werd de Noordse woelmuis als prooi vastgesteld: Makkumerwaard, Sneekermeer en de Kleine Wielen (nabij Leeuwarden). Ook het aantal gegeten vogeltjes is, zelfs in sneeuwperiodes en in meer stedelijke gebieden, erg laag: gemiddeld 1,3% van alle prooien. Van de 183 gedetermineerde vogelprooien zijn vink/keep (45), koolmees (23), pimpelmees (21), putter (20) en huismus (13) het vaakst geslagen. Vergelijken we deze resultaten met het eerder genoemde onderzoek in Groningen en Noord-Drenthe, dan blijkt ook daar de zeer dominante positie van de veldmuis in het voedsel van de ransuil. Toch zijn de percentages daar lager dan in dit onderzoek. In de winter varieerde dit van circa 55% in een veldmuisdaljaar tot circa 80% in een piekjaar. Het sluit aan bij de trend die we ook in Friesland zien: in het oosten van de provincie zijn de veldmuispercentages lager dan in het westen. De uitgestrekte weidegebieden in het westen en het midden kennen een meer eenzijdige muizensamenstelling (minder variatie in soorten) dan het wat kleinschalige oostelijke deel. Het kan zijn dat dit ook het verschil in amplitudo

tussen piekjaren en daljaren in de beide regio's kan verklaren. Bij gevarieerdere muizenpopulaties kan in een daljaar uitgeweken worden naar alternatieve prooien en zal het % veldmuis gaan dalen. Wanneer er nauwelijks alternatieve prooien aanwezig zijn, zal het percentage veldmuis maar beperkt dalen. Voedselschaarste zal dan tot andere effecten kunnen leiden dan in een gebied met meer diversiteit.

Literatuur

- Manen, W. van 2006. Gebruik van winterslaapplaatsen, aantallen, en reproductie van Ransuilen in relatie tot hun dieet. Limosa 79: 53-62
- Wijnandts, H. 1984. Ecological energetics of the Long-eared Owl (*Asio otus*). Ardea 72: 1-92

English Summary

During the winter period the Long-eared Owl (*Asio otus*) at daytime mostly can be found on communal roosting sites. During three winters in the period 2007-2010 these so-called winterroosts were localized and counted in the province of Friesland, in the northern part of the Netherlands. Because numbers of communal roosting owls reaches a rather stable level in December and January, these counts were mostly carried out in a broad period around New-year. Numbers of localized winterroost in the three successive winters were 139, 147 and 116 in an area of 3347 km². Total numbers of counted owls were for the same periods 1490, 1677 and 888. This means that the average number of owls at the winterroost were 10.7, 11.4 and 7.6. The maximum numbers counted on one roost were 78, 64 and 32 for the three successive winters. In general these winterroost were located in suburbs of cities or in villages, mostly very close to human buildings (90% as close as 50 m). In the more wooded south-eastern part of Friesland the numbers of winterroosts seems to be lower than in the other parts of the province. Suggested was that predation by the Goshawk (*Accipiter gentilis*), more common in the eastern part, was (partly) responsible for that pattern in distribution. The winter-diet of the Long-eared Owl was investigated by identifying prey remains in pellets. As expected small rodents predominated with the Common Vole (*Microtus arvalis*) by far the most frequent prey item (average: 91,7%). Differences between

years were limited: the winter of 2009-2010 shows a slightly lower percentage of the Common Vole. The year 2010 was also a bad owls breeding season. These lower percentage of Voles corresponds with a lower number of counted owls.

Werkgroep Ransuilen in Groningen

Eind 2009 zijn we met een aantal personen als Werkgroep Ransuilen in Groningen van start gegaan, en krijgen we nu de eer om ook een gedeelte van het uilenblad te mogen vullen. In navolging van de provincie Friesland gaan we ook dit jaar weer in de maanden december t/m januari de winterroesten inventariseren, waarin de nadruk ligt op de periode tussen kerst en oud/nieuw. Vorig jaar zijn we hier mee gestart, en de resultaten over de provincie waren boven verwachting. In de periode tussen kerst en oud/nieuw 2009 - 2010 zijn er 61 roesten gemeld en 320 uilen geteld. Elk jaar proberen we alle roestplaatsen, die door vrijwilligers worden gemeld, opnieuw te tellen en hopen zo de komende jaren inzicht te krijgen hoe de stand van zaken is / hoeveel Ransuilen er (nog) zijn in de provincie.

Ook zullen we proberen aandacht te besteden aan de leefwijze, omgeving, habitat en kijken we vast vooruit, wat we kunnen doen om meer nestplaatsen te realiseren en dan denken we aan het plaatsen van kunstnesten. Maar dat is vooreerst nog toekomstmuziek.

Verder houden we ons bezig met educatie, voor kinderen en volwassenen, door voorlichting te geven op scholen of tijdens evenementen, door onder andere braakballen te gaan pluizen.

Indien nodig praten we met omwonenden die waardevolle informatie kunnen leveren over de in de buurt aanwezige Ransuilen.

